

MÛYÎ ve NÂLÂN U HANDÂN MESNEVİSİ**Dr. Selami ECE*****ÖZET**

Nâlân u Hândân, Mûyî'nin mesnevi biçiminde yazılmış bir hatırasıdır. Eser ve şair hakkında kaynaklarda bilgi bulunmamaktadır. Tek nüshasını tespit ettiğimiz bu eseri tanıtip Klâsik Türk Edebiyatı geleneğindeki yerini değerlendirmeye çalıştık. XVI. yüzyılda yazılmış olan eser, Divan Edebiyatının dil ve düşünce felsefelerinin yeniden gözden geçirilmesi, edebiyat toplumsal hayat ilişkilerinin ortaya konması açısından önemlidir.

Nâlân u Handân, Mûyî'nin mesnevi nazım şekliyle yazılmış bir *hasb-i hali* yani hatırasıdır. Mûyî hakkında edebiyat kaynaklarında bilgi bulmak mümkün değildir. Sadece Agah Sırrı Levend'in, "Sergüzeşt-nâmeler - Hasbıhaller" başlığı altında eserin künyesini verdiğini görüyoruz.¹ Eserin tanıtımı aslında, Osmanlı Edebiyatında dilin soyut mu yoksa somut mu tartışmalarına ışık tutacağı ya da mecazî aşk problemine farklı bir boyut getireceği için önemlidir.

Eser ve yazar hakkında kaynaklarda bilgi bulunmaması şüphesiz araştırmacıların yapacağı çalışmayı geciktirmiştir. 2759 beyitlik bu eser üzerinde tarafımızdan edisyon kritik yapılmış, metin günümüz Türkçesiyle sadeleştirilmiş, edebî malzemeleri tasnif edilmiş ve eserden hareketle şairin edebî anlayışına dair kanaatler bir araya getirilmiştir. Bu yazıda da bütün bu çalışmalardan çıkan sonuçları özetlemeye çalışacağız.

Tasnifi: Eserin bilinen tek nüshası Atatürk Üniversitesi Seyfeddin Özege Kütüphanesi ASL 92 Numarada kayıtlı. Ölçüleri 204x124 (138x70) mm. 88 yaprak. 17 satır, 2 sütun. Yazı talik, kağıt aharlı beyaz. Mukavva üzerine kahverengi meşin cilt. Sırtı siyah. Şiraze kopuk, miklepli. Cetveller ve söz başlıkları kırmızı. 87b sayfasında ferağ kaydı h. 957 (1550), istinsah tarihi h. 976 (1568), Müstensihi Mustafa b. Hacı Sinan.

Eserin iç düzeni ise şu şekildedir:

Besmele Manzumesi 1-18 (18 beyit), Tevhid: 19-48 (29 beyit), Mûnacet 49-150 (101 beyit), Nat 151-187 (37 beyit. *Çar-yâr-ı Güzin* 25-30), Nat 188-220 (33

*Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Öğretim üyesi.

¹Agah Sırrı Levend, *Türk Edebiyatı Tarihi I. Cilt Giriş*, Ankara, 1988, s. 142.

beyit), Vusûlî İçin Övgü (Mesnevi nazım şekliyle) ve Sebeb-i Telif 221-309 (89 beyit)

Hayâl-i H'âb (Agaz-ı Dâstân) 310-2730 (İçerikte yer alan Gazeller: 487-491, 537-541, 682-688, 712-716, 1104-1108, 1347-1351, 1549-1553, 1560-1564, 1920-1924, 2109-2113; Matlalar: 1512, 1513, 1514, 1515, 1516, 1517, 1520, Ebyat: 1844-1846, Rûbai 2632-2633)

Hatime-i Kitab 2731-2758

Eser, aruzun Me fâ î lün / me fâ î lün / fe û lün kalıbıyla kaleme alınmış yukarıdaki nazım şekillerinde değişik kalıplar denenmiştir.

Değerlendirme: Eserde Eski Anadolu Tükçesi özellikleri hakimdir.

- 1039 Hicâbından çarâh-riz oldu dildâr   *Sevgili, utançından ter döktü. Her ter damlası şahlara yakışan bir inci olup saçıldı.*
Şaçar her kaçre-1² der dürr-i şehvâr
- 1850 Zemistân çaskerî dutdı zemîni   *Kış askeri yer yüzünü tuttu. Meğer göğün kara askerine kını varmış.*
Meger çarh[ua] berriyye³ var kîni
- 2679 Şaçı târında güyâ kaçre-1 kan⁴   *Saçının telindeki kan damlaları tesbih ipliğine mercan gibi dizilmişti.*
Dizilmiş rişte-1 tesbih[e]⁵ mercân
- 2747 Şuña dek kım tolop divân-ı mestür   *Ta ki örtülmüş divan dolup her beyti güzellerle âbad oldu.*
Güzeller itdi her bir beyti ma'mûr⁶

beyitlerindeki dil ve aruz uygulamaları istisnâidir. Eser bütün olarak değerlendirildiğinde akıcı üslûbuyla, atasözleri, deyimler, ayet iktibasları, mitolojik unsurlar, mazmunlar, düşünce ve hayâl dünyası bakımından zengin bir şaheserdir. Ancak bu malzemenin nasıl ve ne için kullanıldığı dikkate alınınca sonuç Klâsik Edebiyatın çoğu defa irdelenmekten kaçınılmış bir yönünü göstermek bakımından örnek teşkil edecek mahiyette olumsuz bir manzara arz eder. Bu sebeple aşağıdaki satırlarda bu örneği yansıtacak şekilde italik karakterlerle eser hakkında hüküm vermeye ve konununun tayin edilmesine yarayacak mahiyette alıntılara yer

² Terkipteki tamlayan (der) kelimesi türkçe. Katre kelimesi üzerine terkip için hemze işareti de konmuş.

³ Kelimenin doğrusu "berriyye". Çarh-ı berriyye şekli vezne uysa da anlama uygun değil. "Meger berriyye çarh[ua] vardı kını" şeklinde vezne ve anlama uyum olurlu.

⁴ Türkçe kelimeyle terkip yapılmış.

⁵ Kelimenin eki esre hareketi tesbih[i] şeklinde verilmiş. Bu şekilde okunması halinde de yorum değişmez.

⁶ Mısra "Güzellerle oldu her bir beyt ma'mûr" şeklinde yazılmış ve ilk kelimenin son hecesi üzerine atılmış "mim" harfi mısraın vezne uymadığına işaret ediyor olmalıdır.

- 89 Kõsam ger secdeyiçün yire başı
Dokunur kalbûme işığı taşı
- Başımı secde için yere koyunca
kalbime (sevgilinin) eşığının taşı
dokunur.*
- 90 Cemâli kıblem olmuş kaşı mihrab
İşığı Ka'be küyü küdse bir bâb
- Yüzü kıblem, kaşı mihrabım,
eşığı Ka'be'm, mahallesi de
kutsal bir bölge olmuş.*

Fakat günahının da farkındadır ve nefis muhasebesi bazen son düzeyine ulaşır:

- 107 Dağı kimse günâha urmasa dem
Benümçün yaradılırdı cehennem
- Artık kimse günahıtan dem
vurmasın, cehennem benim için
yaratıldı.*
- 109 Yanuma uğramasın kimse zinhâr
Kı soran hâlümü olur günehkâr
- Sakın kimse yanıma uğramasın,
halimi soran günahkâr olur.*

Bütün bu itiraflardan sonra affedilmek ümidini kaybetmediğini, çile çekmeye talip olduğunu, ilahî aşkın ateşinde yoğrulup olgunlaşmak istediğini, yetimler, garipler, aşıklar, kutsanmış yerler ve peygamberler hakkı için günahının affedilmesini diler. Bu beyitler içerisinde son peygamber için bilinen hususî iktibas ve sıfatlar da yer alır (117-150). *Çar-yâr* için ayrıca bir bölüm yer almayıp *Na'î-i Nebî -i Aleyhi's-Selâm-* başlığı altında; ilk üçü birer beyitle, Hz. Ali ise üç beyit ile anılmıştır (175-180)

Mûyî eserinin *Sebeb-i telif* kısmında (8a) Vusûlî'den söz eder. Bir su kenarında şiir okuyup kendi deyimiyle cinnetini teskin etmeye çalışırken yanına gelip halini soranlar arasında ilim ve kemal ile donanmış, *ehl-i dil* ve kendinden daha beter bir aşık görür. Sözü edilen kişi elindeki şiir mecmuasını açıp şiirler okur ve bu şiirleri şerh eder. Okunan şiirlerin mahlası *Vusûlî*'dir ve şiirleri değerlendiren Mûyî'nin bütün Klâsik şiir teorisi açısından büyüleyici bir güzellikten söz ettiği görülür. Vusûlî'nin kim olduğunu sorar. *Muhammed Beg* ismiyle tanındığını, savaşlara katılmış iyi bir yiğit, Hatem gibi cömert, Cem gibi ehl-i meclis, garipleri, dertlileri, çaresizleri görüp gözetken bir beyzade olduğunu söylerler. Varıp onu görmek ister fakat içinden bir ses (*hâtif*) onu, sunacağı bir hediyesinin olup olmadığı konusunda uyarır. Vusûlî'nin şiire meyilli olduğunu öğrendiğinden bir şiir kitabı hediye etmeyi düşünür. Necatî'nin, Şeyhî'nin, Zatî'nin divanları, Leylâ vü Mecnun, Ferhad u Şirin kıssaları arasında bir seçim yapamaz. *Hâtif* ona eski efsaneleri bırakıp yeni bir kıssa yazmasını telkin eder. Neslin ancak yeni şeylere ilgi duyacağını söyler ve hatırında kendi başından geçmiş bir maceranın olup olmadığını sorup bu hatırayı yazması için teşvik eder.

- 294 Hemân nâm-ı şerîfine o şâhuñ
Eyt k'ola huzûrunda güvâhuñ
- Huzurunda dellin olması için o
şahın şereflî ismine hemen
söyleyiver!*

beytiyle de bu eseri Vusûlî adına kaleme almasını söyler. Bunun üzerine Mûyî alışıldığı üzere bu işi yapmaya gücünün yetmeyeceğine dair özürler dilege de sonunda teklifi kabul eder (221-309).

Bölümde sözlü edilen Vusûlî için tezkirelerde de benzer bilgiler kaydedilmiştir. *Vusûlî* mahlaslı üç kişiden ikisinin asıl adı Muhammed'dir. 1592 yılında ölen Abdi Ağa'nın oğlu Vusûlî, İstanbul'da müderrislik, üç kez kadılık ve valilik, Konya ve Kütahya'da da kadılık görevlerinde bulunmuştur. İmam Tartûşî'den *Sirâcü'l-Vehhâc* isimli bir çevirisinin bulunduğu kaydedilmiştir.⁷ Diğer Vusûlî'nin ölüm tarihi belli değildir, ancak verilen bilgiler Mûyî'nin sözünü ettiği kişinin bu olduğunu gösterir. Kaynaklar asıl adı Muhammed ve Yahyalı beylerinden olan Vusûlî'nin Küçük Bali Paşa'nın oğlu olduğunu kaydeder. Cömertliği ve kahramanlığı ile tanındığını, sanatkârlara itibar gösterip hediyelerle taltif ettiğini, şiirlerinin beğenildiğini ve mükemmel divanlarının olduğunu belirtirler.⁸

Hayâl-i H'âb başlığı ile(10b) maceraya giriş yapılmıştır. Sözde, şair bir gece rüyasında *çarh-ı gerdünün* gönlünün bir *meh-likaya* düştüğünü görür. *Çarh* kavuşmayı arzu eder. Talihi uğurludur. *Çetr-i hümâyün* (padişah çadırı) kurulur. Akan yıldızlarla çadırın ipleri çekilip çakılır. *Çarh*'ın bağrındaki ateş mum gibi yakılır. Eğlence meclisi kurulup samanyolundan sofraya döşenir. *Şafak*, kızıl şarap hazırlayıp yıldızlar meze koyarlar. *Zöhre* konser verip gezegenler dans eder. Şarap yerine *dehrin* (dünyanın) kanı içilir. Mecliste *şevk* galip olunca isteyen ve istenen (aşık ve maşuk) tekleşir. *Çarh-ı gerdün*, etrafta kimsenin olmadığını görünce *o sahip cemali* (meh-likayı) bir kenara çeker. Bu şekilde her gece zevkle geçer, lakin arzusu tam olarak gerçekleşmez.

(*Çarh Mihr-i Cihân-tâba Meyl İdügüdür* (11a) başlığıyla rüyanın yerini işaret dili alır. Rüya bitmiş ancak mesaj bitmemiştir. Macera bir başka boyutta şiirin sezgisel ifade dünyası içerisinde bir nevi *bilinç-akımı* kullanılarak aktarılır).

Zaman bu şekilde geçerken *pertev-i mihr-i dirahşan* (parlak güneşin nuru) görünür. O nur, *nur-ı Ahmed* gibi dünyayı aydınlatır. O yüzlü gören *Mâh-tâbın* benzi uçar. Göğün gözlü kulağı açılır (etraf aydınlanır) ve gün yüzlü *dildar* (sevgili) *yed-i beyza* (Musa peygamberin mucizevi beyaz eli) gibi yüzünü gösterir. Gece görülen rüya kendini unutturur. Her şey gerçektir. Bezm ehli olan (çarh), gece renkli kara şalını üzerinden çıkarıp onun nurlu güneşine gönül verir. *Çarh* ona, o (*mihr*) *çarha* tutulur. Utanma, çekinme perdesi olan *sehâb* (bulutlar), *felek* tarafından bin parçaya bölünür. Onlar için ayrılığın dışında kıyamet yoktur. *Dildâr* (sevgili) vefalıdır. *Mihr*

⁷ Meredith-Owens, G.M., *Meşairu's-Şuarâ or Tezkere of Aşık Çelebi*, Londra, 1971. s. 79a-80a; Hasan Çelebi(Kinalızade), *Tezkiretü's-Şuara*, (Haz. İbrahim Kutluk), 2 C., Ankara, 1989, C. 2, s. 1044-1046. İbrahim Kutluk, *Beyanî Mustafa bin Carullah Tezkiretü's-Şuarâ*, Ankara 1997, s. 89.

⁸ Hasan Çelebi,C. 2, 1046-1048; Mustafa İsen, *Kühü'l-Ahbâr'ın Tezkire Kısım*, Ankara, 1994, s. 330, Meredith-Owens, 80a-80b; Kutluk, 89.

(güneşe benzeyen sevgili) ile başı dönmüş *gerdun* (dünya) göç edip yol alırlar. *Rûm*'u (aydınlık) *Şâm*'ı (karanlık) dolaşır vuslatın tadını çıkarırlar. *Hind* (karanlık/kötülük saati) askeri gece baskını yapıp aşığın elinden sevgiliyi alırlar. *Çarh-ı gerdûn* (aşık) kara günlere kalır.

(Şair bu bölümün son beytinde de kendi zamirini söyler ve "beni bu seyr içinde aldı hayret" der. (325-347). Bu iki başlık altında anlatılanlar aslında sembolik ifadelerle bütün hikâyenin özeti gibidir. *Sâhib-i Vâkı'a Aklile Mükâleme İdüşdügidür [Rüya Sahibinin Akilla Söyleşmesi]* başlığında (12a) anlatılanlar da sembolik nitelikte olmasına rağmen şairin aşk anlayışının zeminini teşkil eder.

Şair rüyasında *pir-i dâna* (yaşlı bilge) görünümündeki aklı ile söyleşir. *Pir, Rây* (fikir) ülkesindedir. Adına *Hired* (akıl) derler. *Hired* her sırta vakıftır, mekânı *arş-ı alâdır* ve Allâh onu *sun'ından* kudret eliyle yaratmıştır. Akıl, şaire her müşkülünü çözeceğini söyler. O da güneşin, ayın, dünyanın halini sorar. *Hired* ona gözünün aynaya takıldığını, sabah olunca kendini bir şehirde bulacağını, aşık olup vecd ve manevî haller yaşayacağını söyler. *Hayrette* (bir bakıma kesrette) kalmamasını telkin eder. Şair inleyerek gözünü açıp uyanır (347-369).

(Bundan sonraki bölümlerde anlatılanlar beşerî hayatın çıplak ve perdesiz gerçeklerini yansıtır ve güya ilâhî aşk için basamak teşkil ettiğine inanılan beşerî/mecazî aşkın hangi boyutlarda kamufle edilmiş bir zaaf ve eski tabirle şahid-bazlık / mahbub-perestlik olduğunu gösterecek mahiyettedir.

Şair, olayların somutlaştığı kısma *Der-medh-i Şehr-i Sarây* başlığı altında mekân tasviriyle başlar. *Sarây* isimli bir şehri övmekle bitiremez. Saray şehrinin neresi olduğuna dair elde edilecek ipucu şairin memleketini tespit etmek için de gereklidir. *Kamûsu'l-Alâm*'da iki Saray'dan bahsedilmiştir. Birincisi, *Saray-ı Vize* ismiyle anılır. Edirne vilayetinde Kırk Kilise sancağının Vize Kasabasına bağlı bir nahiye olup 21 köyden ibarettir. Merkezi olan Saray karyesi Vize'den 4 saatlik mesafededir.⁹ Diğeri ise *Saraybosna* ya da sadece *Saray (Serajevo)* ismiyle anılır. Bosna, Hıta vilayetinin merkezi bir şehri olup Bosna nehrinin kaynağına yakın ve ırmağın iki tarafında yerleşiktir.¹⁰ Bu iki Saray şehriden ikincisinin Mûyf'in bahsettiği mekân olması daha muhtemeldir. Şair, şehri tasvir ederken içinden akan *Ceyhun* misali büyük bir ırmağa ve etrafının yüksek dağlarla çevrili olduğuna dikkat çeker. Kanunî Sultan Süleyman'ın da dönemin padişahı olduğu görülmektedir. Bu dönemde Bosna bir Türk şehridir. Eserden, Saray şehrinin, çarşı pazarı, eğlence merkezleri olan kalabalık bir şehir olduğu anlaşılmalıdır. Handân bir göçmen aileye mensuptur. Kimsesiz kaldıktan sonra yengesıyla birlikte bu şehre gelip yerleşmişlerdir. Hasb-i Halin bir başka yerinde Nâlân, Handân ve Şami'nin içki içmek için bir kiliseye gitmesi, kilise papazının kendilerine hizmet etmesi de

⁹Şemseddin Sami, *Kamûsu'l-Alâm*, 6 C., Ankara, 1996. C 4. s. 2546.

¹⁰ a.g.e., C. 2, s. 1388.

toplumun kozmopolit bir yapı arzettiğini gösterir. Bütün bu özellikler Kanunî döneminin Saray-Bosna görüntüsüne yakındır).¹¹

Mûyî (Nâlân), Saray şehrinde hercaî, herkesle düşüp kalkan bir *dilbere* gönlül vermiştir. Ne onu terk edebilir, ne de elemenden kurtulması mümkündür. Saçının şevdasından kurtulması mümkün olmadığı için kendine *Mûyi* mahlasını almıştır. Mûyî iyi bir ressamdır. Herkes onu "kıl kalem" diye anmaktadır. Okumaya düşkün ve kendini yetiştirmiş biridir. Bu aşktan kurtulması için bir gece ağlayıp sızlayıp dualar eder ve uykuya dalar.

Sabahleyin koşarak *bir taze tıfl-ı nâ-reside* (buluğa ermemiş taze bir çocuk)nin kendine doğru gelmekte olduğunu görür. Çocuk, *mâh-peyker, bâlâ, hûb-endâm, nâzik, hilâl-ebur, miyân-mû, benleri câdû, peri-rû dikenden hâlî gül, ten-i sîmin* sıfatlarıyla bir güzelden bahseder. Mûyî o tarafa varıp bir çok *hûb*'un bir araya gelmiş sera¹² oynadıklarını görür. İçlerinde *Cüvân-baht, bir mâh, Mûyî'nin* gözüne ilişir. Elbiseleri ve cism-i sanki *nûr-ı ilâhî*dir. Başında kırmızı bir *şeb-kûlah* vardır. *Ruhi lâle, yüzü gül, kameti servidir*. Kalbi yerinden çıkacak gibi olur, şiirler okur, kendinden geçer.

(Mûyî bundan sonra, onun bedeni güzelliklerinden söz ederek yanıp, yakınır, oradan ayrıldıktan sonra bir daha görebilmek için değişik esmâü'l-hüsnâ ile münacatta bulunur).

Kapılar açılır ve *mâh-rûlar pertev salar*. Bir *cüvân-merd* Nâlân'ın ağladığını görünce derdini öğrenmek ister ve gönülünün düştüğü kişiyi tanıtır:

601	Eyttdi gördüğün şol şâh-ı hûbân Atasız anasız kalmışdır ol hân	<i>"Gördüğün o güzeller şahı, yetim ve öksüz kalmıştır." dedi.</i>
602	Mübârek ismini okurlar Ahmed Yüzünde berç urur nûr(ı)-ı Muhammed	<i>"Mübârek ismini "Ahmed" diye çağırurlar. Yüzünde Muhammed nuru ışıldar.</i>
603	Güzellik bahrının durr(ı)-ı yetimi Cemâl iklîminün şâh-ı azîmi	<i>Güzellik denizinin tek kalmış incisidir. Güzellik ülkesinin büyük hükümdaridir.</i>
604	Şu hadde şühür ol gonca-i ter Gül(ı)-ı Handân dirler aña ekşer	<i>O taze gonca o kadar şen tablalı bir güzeldir ki ona çoğunlukla "Gül-i Handân" (gülen gül) derler.</i>

(Eserin içerisine serpiştirilmiş bazı beyitler sözde tasavvufî aşkı düşündürcek türdendir).

¹¹ Bkz. Feridun Emecen "Bosna Eyaleti" *DİA*, 6, 296; Branislav Djurdjev, "Bosna Hersek" *DİA*, 6, 298, 300.

¹² Eserin sonraki sayfalarından kelimenin bir tür *misket* oyununa işaret ettiği anlaşılmaktadır.

- 574 İrişür ışkile ma'şûka ma'hlûk
Ki olmuş ışk mknâ'îs-i ma'şûk
- Yaratılmış her şey sevgilisine aşk ile ulaşır, çünkü sevgilinin muknâ'si aşk olmuştur.
- 575 Tarlık(ı)-i ıška başduñsa kadem ger
Murâduñ saña el vîrür mu'karrer
- Aşk yoluna adım attıysan muradına kavuşman kesindir.
- 576 Getürürseñ ele ger ışk-ı pâki
Nazarda cevher eylerdin bu hâki
- Eğer hakiki aşkı ele geçirirsen bākarak toprağı altın edersin.
- 577 Dirilen ışk-ı pâkile mücerred
Kalur ı'sâ gibi gökde mü'ebbed
- Hakiki aşk ile soyutlanıp dirilen, İsa peygamber gibi ilelebed gökte kalır.

(Tıpkı dinî malzemede olduğu gibi tasavvufî malzemenin de Klâsik edebiyatın sanatta anlam derinliği anlayışına feda edilerek yeni çehreler kazandığını her zaman görmek mümkündür).

Handân yetim ve öksüz kaldıktan sonra, dindar bir kadın olan yengesi Şemse Bânû'nun yanında kalır. Şemse Bânû, diğer üç oğlundan çok onu sevip korur. Bir yayla olan *Bâğ-ı Cinân*'dan göçüp *Saray*'a gelmişlerdir ve çocukların eğitim görmeleri için burada bir hoca tutulmuştur.

Nâlân, Handân'ın miskete olan ilgisini görünce oyuna elverişli yuvarlak ve renkli taşlar toplayıp törpüler, cilalar ve götürüp Handân'ın ayakları altına serper. Diğerleri *seraları* kapışırken Handân bakıp bu *cünbüş* karşısında utanır. Kendisine ilgi duyulduğunu anlar. Kızgınlık belirtileriyle konağa doğru yürür. Girip kapıyı kapatır. *Ranâ güzeller*, Nâlân'ın üzüntüden yere yıkılışına acırlar ve gün geçtikçe onunla samimi olurlar. Handân ise onların bu yakınlığını kıskanır ve yalnızlığın üzüntüsü içinde kalır. Tekrar aralarına katılır, fakat Nâlân'dan uzak durur.

Nâlân, Handân'a uzaklığı münasebetiyle münacatlarda bulunur. Defalarca gitmesine rağmen o *dildarların* yanında onu görememekten perişan olur. Handân'a yakın olanlardan biri Nâlân'ın yanına gelip Handân'ın selamı olduğunu ve gönderdiği resmin şerhini rica ettiğini söyler. Nâlân bir kağıda çizilmiş olan gözü yaşlı Ferhad, Şirin ve Şebdiz'in manalarını izah eder. Ferhad'dan bir yerde *evbaş* diye de söz eder (845). Kendi ile Ferhad arasında özdeşlik bulur, resimle konuşur. Resmi getiren ulak ile bu uzaklıktan dolayı Ferhad gibi perişan olduğu mesajını gönderip eğer arzu ederse Handân'a *Ferhad u Şirin* kitabını verebileceğini de söyler. Handân bu hikâyeden oldukça etkilenir.

(Bu kısımda Mûyî'ye göre Handân, kendi aşğının saçını, gözüntü, boyunu, ağzını, dudaklarını, dişlerini, kaşlarını düşünerek bu güzelliklerine münasip, söz gelimi hilal ebrusundan *dü-tâ* (889), *hâl-i ruhundan hâl-i tîre* (890) gibi ıstıraplar içinde kalıp kalmadığını düşünmüştür).

Handân hikâyesinin sonucunu öğrenmek istediği haberini gönderir. Nâlán'da hikâyesinin minyatürlü ve kendi el yazısıyla bir nüshası vardır.

(Tezhipli kitap baştan sona resimlidir ve Ferhad ile Şirin'in resimleri yanında *bezm* içinde *simin sâk u sâid sâki* den de bahsedilmiştir).

Ulak kitabı ve Handân'ın aşk mesajlarını Nâlán'a ulaştırınca Nâlán, aralarında bir yakınlık olmadığı halde bu kadar ilgi duymanın mantığını kavrayamaz.

(Mûyî onun *nev-reside* bir *gonca* olduğunu ve Şem ve Pervane, Gül ve Bülbül, Vamık ve Azra vs. aşkından habersiz olduğunu *keyfiyyetinden hiç haberdar* olmadığını belirtir).

Handân kitabı okuyunca Nâlán'ı anlamaya başlar.

(Mûyî'ye göre hased eden *müzevvirler*) durumu Şemse Bânû'ya haber verirler. Şemse Bânû, Handân'ın öğretmenin yanına öfkeyle varıp *bir tyf-ı ebced'e* sahip çıkıp eğitemediğini *nâ-mahremile ihtilâtından* habersiz olduğunu söyler. Hikâyelerin çocuğu hoş tabiatlı yapacağını fakat o *nev-demide, nihâl-i serv gibi nâ-residenin* heva ve hevesine uyup ömrünü *zâyil* edeceğinden korktuğunu belirtir.

Muallim, Handân'ı çağırıp nasihat eder,

1033 Dehânuñda koşarken şîr-i mâder
Neden Şirin vaşfın gönülün ister

"Ağzın anne sütü kokuyorken,
gönülün niye Şirin'in özelliklerini
araştırıyor."

1036 Henüz oğlancık iken nâ-reside
Saña lâyık mı bu ey nür-ı dîde

"Ey gözümün nuru, henüz aklı
kesmeyen bir çocukken bu sana
yakaşır mı?"

öfkelenir ve tokat atar. Handân, ağlayarak Şemse Bânû'ya varır. Şemse, ona nasihat eder ve Handân'dan bu hevesi bırakacağına dair söz alır.

Durumu öğrenen Nâlán uzlete çekilir. Handân, söz vermesine rağmen artık kendini kaptırmıştır. Bir gün *kasid* ile Nâlán'a selam gönderip, görüşemedikleri için özürler diler ve gönül açıcı bir resim yapmasını rica eder. Büyüleyici resim kendine ulaştınca Nâlán'a duyduğu ilgi artar. Şemse Bânû bu resim işinden de haberdar çare olarak Handân'a tebdil-i havanın iyi geleceğini düşünüp, onu doğduğu yaylaya götürmeye karar verir. Nâlán *bir niçe gün yüzlü cânân* ile Handân'ın gittiğini duyar. Handân ise biraz zaman geçince Nâlán'ı unutmaya başlar.

Nâlán, tanınmamak için kıyafet ve görünümünü değiştirip dağlara ve çöllere düşer. Yoluna çıkan bir atlı grubu, onu kaçak bir köle olabileceği ihtimaliyle yakalayıp bağlarlar. Günlerce hapis kalır. Yolu oraya düşen biri Nâlán'ın köle olamayacağını anlayıp serbest bırakılmasını sağlar.

Nâlân yine kaldığı yerden aramaya devam eder ve Handân'ın bulunduğu yaylanın civarına varır. Handân'ın hizmetinde görevli bir iki kişi ah ve inleme sesini duyup onu görürler. Halinden aşık değil ise velayet sahibi bir insan olabileceğini düşünürler. Şemse Bânû'ya haber verirler. Deli divaneye ihtiyatla ve saygıyla yaklaşan misafirperver Şemse Bânû, onun davet edilmesini ister. Gözü yaşlı, zayıf ve perişan Nâlân'ı bulup getirirler.

Nâlân, konağa varınca etrafına şaşkınlık ve merak içinde bir kalabalık toplanır. Kimi, Handân'ın yanında gördüğü *melek suretli meh müşteriler*dir. Handân ise gezintiye çıkmıştır. Yemek yerler. Nâlân derdini belli etmemeye çalışır. Yemekten sonra yanında duran *meh-likâlar, pür-ziyâlar* onu tanımak için sorular sorarlar. Nâlân, Hak yolunun aşıklarına dair özelliklerden söz edip

1478 Bu yolda mihnet olmuşdur refiküm
Meşakkat ihtiyârüm hem tarîküm

Bu yolda sıkıntı arkadaşım, çile tercihim ve yolumdur.

1479 Bu yol sâlikleri bilmez murâdın
Kazur defterden öñ soñ kendü adın

Bu yolun yolcuları ne istediklerini bilmezler. Defterden öncesi ve sonrasıyla kendi adlarını silerler.

1480 Bularuñ derd ü gamdur zâd-ı muṭlak
Olupdur pîri aşk u mürşidi Hâk

Bunların tek yiyeceği derd ve gamdır. Pîri aşk, mürşidi Hak'tır."

soruları cevaplandırır. *Bir nice dildâr, divânenin* verdiği cevapları Şemse Bânû'ya iletince Şemse Bânû, onun gönlünü hoş tutmalarını ve burada kalmasını sağlamalarını ister.

Ahmed-i Handân-ı Şengül, bahçede gül dererken bir *divane kallaşın* geldiğini haber alır. Onu aniden karşısında gören Nâlân kendini toparlamaya göz yaşını ve ahını gizlemeye çalışır. Ancak o vcdile okuduğu şiirde Handân kendisinden söz edildiğini anlar. Nâlân, Handân'ın bozulduğunu görüp başka bir gazelle sözü değiştirir. Nâlân *bilir, destana mayil olur etfal* bu sebeple hikaye ve meseller söylemeye başlar. Bundan sonra birlikte gezinir ve sohbetler ederler.

Nâlân'ın bir *ehl-i hâl, sahib-kemâl* olduğunu düşünen Şemse Bânû ondan *oğullarına* muallimlik etmesini rica eder. Aslında dünden razı olduğu bu işi nazlanarak kabul eden Nâlân, kendine verilen altın ve gümüşleri de kapıcılara dağıtır. Şemse Bânû, Nâlân'a kalması için bir köşk, oğullarına da eğitim görecekleri bir yer yaptırır. *Bostan, Gülîstan* ve *Baharîstan*'ı okumaya, güzel yazı talim etmeye başlarlar. Günler geçer.

Rind ve *zarif* biri olan Şebreng Şâmî siyah benizli, kısa boylu ve zayıf gün görmüş biridir. Şemse Bânû'nun özel postacıdır. Bir gün Nâlân'ı bir kenara çekip sırrını söylemesi için ısrar eder. O da, *Tur* dağında *Şem'e* yanmış Musa gibi bir ateş yandığını ve başından geçenleri anlatır.

Handân'a oldukça yakın olan Şâmî, bir gün Nâlân'a ırmak kenarında beklemesini ve Handân'ı oraya getireceğini söyler. Handân'ı az çok durumdan haberdar ettikten sonra ırmak kenarına gelirler. Birlikte suya girerler.

Bir gün Handân yoldaşlarıyla birlikte gülbahçesine varır. Nâlân'ı da uyandırıp içki meclisi kurup eğlenirler. *Sürerler dün ü gün zevki müdami*. Bu sonraki günlerde de tekrar eder.

Nâlân, Handân'a daha önce kendine aşık olmuş birinin olup olmadığını sorar ve kendini tanıtır. Bu aralarındaki mesafeyi büsbütün ortadan kaldırır.

(Bundan sonra Mûyî, *Handân'ın Tıraş Olmak İçin Nâlân'ı Çağırması ve Nâlân'ın Elinde Olmadan Tıraştan Sonra Saçını Taramak Yerine Dişlemesi, Handân'ın Bu Duruma Üzülüp Şikayet Etmek Üzere Ağlaya Ağlaya Şemse'ye Doğru Gitmesi* başlığı altında Handân'ın saçını kesip, sümbül misali perçem bıraktığını anlatır. Saçını kokladığı için de Handân'ın ağlayıp öfkelenerek Şemse Bânû'ya şikayete gittiğini fakat yolda pişman olup geri döndüğünü ve birlikte yattıklarını hikaye eder).

Bir gün *pir-i mugan* görmeye giderler. Handân, Şâmî ve Nâlân, *deyre* varırlar. *Müg-beçeler* sofrayı hazırlamış eğlence için her şeyi tertip etmişlerdir. *Tersayı güzeller* bezme canlılık vermişlerdir. *Meger müg-beçeler içre bir âfet vardır*. Handân ona ilgi duyar, yanına oturup kolunu boynuna dolar.

(Bundan sonra olay, *Lebine urdı güstâhâne dendân* ifadesiyle ve *Handân'ın, Mecusî Çocuğu Edepsizce Soyup Bağına Başması* başlığı altında nakledilir).

Müg-beçe kaçmak istemiş fakat Handân'ın elinden kurtulamamıştır. Handân'ı kıskanan Nâlân Şâmî ile birlikte kilise duvarına yaslanıp sabahlarlar. *Pir-i mugan* olayı öğrenince Şemse Bânû'ya şikayet eder. Şemse Bânû'nun katına çıkmaya utanan Nâlân ve Handân içkiye (sözde) tövbe edip her biri bir yana kaçar. Handân, dayesinin yanına gidip olanları anlatır. Bir süre sonra Şemse Bânû, onun yokluğuna dayanamayıp suçunu bağışlayıp gönlünü alır. Nâlân ise yola düşmüş giderken bir athya rastlar. Birbirleriyle samimi olup sırdaş olurlar. Adam Saray şehrinde ismi Hüseyin kendi *hasen-hüsn* olan bir *hûbdan* söz eder. Ona aşık olduğunu ancak buluşmalarına *sâhib-sa'âdet mîrin* engel olduğunu söyler. *Şâh* ava çıktığında ise gizlice buluştuklarını bir çok arkadaşıyla birlikte *meh-rûlarla her gece âlem* yaptıklarını anlatır. Nâlân'ı da bu meclislere katılması için ikna eder. Birlikte varırlar. Anlatıldığı gibi meclis kurulur ve herkes *leb-be-leb, sine-be-sine* bir köşeye çekilir.

(Mûyî kendi ifadesiyle yağmurdan kaçarken doluya tutulmuştur).

Avdan dönen *mîr-i cihângir*, Saray şehrine dönmüştür. Hizmetçisine Hüseyin'in nerede olduğunu sorar ve baskın düzenler. Baskında kimini aşip kesip, kimini hapsederler, Nâlân ise soba bacasından kaçarak kurtulmayı başarır.

Handân'ın Nâlân'ı özlediğini gören Şemse, onu bulması için Şâmî'yi gönderir. Nâlân ise *Firengistan*'a gitmiştir. Nâlân ve Şami birlikte geri dönerler ve her şey eskisi gibi devam eder.

Bir gün ava çıkarlar ve av dönüşü Handân, avcı doğanını Nâlân'ın falına salıverir Doğan başlarını birbirlerine yaslamış olan kumrulardan birini avlar. Nâlân bu iki kumrunun bu şekilde birbirinden ayrılmasına çok üzülür ve durumu kendi kaderine dair bir işaret olarak yorumlar.

Günler eğlence içinde geçerken bir gün Şemse Bânû, yıllardır yanında edeple hizmet ettiği ve sadık olduğu (nu zannettiği) için Nâlân'ı çağırıp kızı Hümâ'yı ona vermek arzusunda olduğunu söyler. Nâlân'ın bu devlete layık olmadığına dair özürler beyan etmesi olumlu bir cevap gibi yorumlanır. Nâlân, nikah için hazırlıklara başladığında Handân ile söz birliği edip önce kendi kaçıp onun gelmesini bekler. Handân'ın bir iki kaçma teşebbüsü başarısız olur. Şemse Bânû'nun

2390 Yığıtsın varduğınca olma oğlan
Olursın bu işe öñ soñ peşimân

"Delikanlısın çocukluk yapma, bu işten erinde sonunda pişman olursun.

şeklindeki nasihatları da kâr etmez. Aynı girişimler tekrarlanınca delirmişti diye zincirletir.

2401 Dutar şayruyu dârûyile tedbir
Delükanlu olanı bend ü zencir

Hastayı ilaç ile tedbir. delikanlıyı bağ ve zencir durdurur.

Nâlân olanları öğrenip tebdil-i kıyafetle tekrar *Bâğ-ı Cinân*'a döner ve gece olunca birlikte kaçarlar. Yolda bir mağaraya sığınırılar.

2426 Girüb bir gâr içine ol iki yâr
Olurlar iz-hümâ işneyn fi'l-gâr¹³

İki sevgili bir mağara içerisine girip (âyetin işaret ettiği gibi) "o zaman ikisi mağaradaydılar."

Gece boyunca yürüyüp sabah olunca Saray'a ulaşırlar. Bir yerde günlerce gizlenip gece gündüz eğlenir, şehre gelip gidenleri kontrol ederler. Mesirelerde gezer, satranç oynar, sazlara dem-saz olur, şiirle, eğlenceyle bohem bir hayat sürdürürler. Şehrin ileri gelenleri (Mûyî'nin yorumuyla) taassup göstermeye başlarlar. Kalipoğlu Hüseyin isimli birinden küfrederek söz edip, onun babadan gayr-i meşru olduğunu, herkesin de aynı fikri paylaştığını söyler. Mûyî Kalipoğlu'nun adını (hatırlattığını mübarek kişiden dolayı) Hüseyin koyan için de beddua eder. Kalipoğlu, Handân'ı

¹³ ...*iz aḥreçehü'l-lezîne kâferü şâni işneyn iz hümâ fi'l-gâr...*: "...Hani, kâfirler onu, iki kişiden biri olarak (Ebu Bekir ile birlikte Mekke'den) çıkarmışlardı..." Ayet: Tevbe 40.

Nâlân'ın elinden almayı kafasına koymuştur. Tahkikat yaptırıp Şemse Bânû'yu haberdar eder. Şemse Bânû bir heyet gönderir ve gelmemesi hâlinde Handân'ı beğlere şikayet etmelerini tenbih eder.

Heyet, Handân'ı götürmeye ikna edemeyince *divana* başvurur. *Mir* ile içli dışlı olan Kalipoğlu'nun da telkinleriyle Nâlân ve Handân buldukları evden alınıp huzura çıkarılırlar. Handân hapsedilir, Nâlân ise sürgün edilir ve çöllere düşer, hastalanır, perişan olur. Nâlân'ın annesi, oğlunun halini duyup ona bir mektup yazar, yalvarır.

Kanunî Sultan Süleyman, Kalipoğlu'nun *hile ve oyununu zulüm ve sapkınlıklarını öğrenir, yakalatıp saltanat idamhanesinde astırır*. Bu haber hasta Nâlân'a ulaşınca sıhhat bulur.

(Hikâye bu noktada son bulur. Müyî önceden eserin yarısını kaleme aldığı halde hased edenler tarafından çalındığını, bir süre eline yeniden kalem alamadığını ve daha sonra dostlarının ısrarıyla yazıp bitirdiğini belirtir. Saray şehrinin tarihinde kendisi gibi hiç kimsenin bu denli orijinal bir eser ortaya koymadığını kendini belli etmeyen Nizâmî gibi usta şairlerin olduğunu da söyleyip bitirir).

Eser hasb-i hal olduğu için tabii olarak anlatıcı ve anlatan tek ve *ben*, başka deyişle *kahraman-anlatıcı*¹⁴ olmalıdır. *Ben-anlatım* yöntemiyle kaleme alınmış eserlerde bakış açısı dar ve sınırlı imkânlar sunar. Yazar bu imkânsızlığı değişik anlatım teknikleriyle gidermeye çalışır.¹⁵ *Nâlân u Handân*'da bu bakış açısı ve anlatıcı problemlerini ortadan kaldıracak ilginç bir çözüm söz konusudur. Anlatıcı hem *Râvî* hem de *bendir*. Yazar bir paylaşırma ile *ben* üzerinde yoğunlaşacak ve onun imkânlarını sınırlayıcı monoton anlatım mecburiyetinden eseri kurtarmıştır. *Râvî*, *benin* olaylar yaşandıktan sonra edindiği malumatlar, tahminler, yorumlar ve arzuları doğrultusunda donattığı ve bu bakımdan da *olay zamanı* içerisinde *olimpik* imkânlarla sahip görünen bir sözcüdür.

401 Yine kıldı rivâyet böyle râvî
Ki ilde dilde buyıdı müsâvî

*Rivâyet edici ilde ve dillerde
anlatıldığı şekilde şöyle rivâyet
etti.*

402 Meger bir aşık-ı gam-ı hâr [u] gam-ğîn
Bu şehri mesken idünmüşdi mîskîn

*Bir gamlı aşık bu şehri mekân
tutmıştu.*

Anlatıcılık görevi *Râvî*'de iken Müyî O (üçüncü kişi) dur ve bakış açısı da *olimpik (tanrısal veya auktoral)*¹⁶dır.

¹⁴ Şerif Aktaş, *Roman Sanatı ve Roman İncelemesine Giriş*, Ankara, 1984, s. 87-88.

¹⁵ Mehmet Tekin, *Roman Sanatı (Romanın Unsurları) I*, İstanbul, 2001, s. 54-55

¹⁶ Gürsel Aytaç, *Genel Edebiyat Bilimi*, İstanbul, 1999, s. 69-70.

Râvî'nin, *Nâlân*'ın duygu ve düşüncelerini anlatırken bazen doğrudan *ben-anlatıcı* olup çıkıvermesi de eserin hasb-i hâl olmasından kaynaklanmıştır ve diyalog ve monologlarda olduğu gibi anlatıma ivme kazandırmış bir husustur.

2470 *Kişinüñ haset*¹⁷ olıcağ özinde
Saḫiyyi zemm ider olur sözünde

*Kişinin özünde gözü darlık olunca
her sözünde eli açığı kötüler.*

Yezid'ün nice tahrîrin diyeyin
İşinin cümleden birin diyeyin

*Yezid (herifî) nasıl anlatayım.
Bütün yaptıklarından birini
söyleyeyim:*

Eserin yukarıya alınmış örneklerinden anlaşılacağı kadarıyla ve sadece,

1189 Yalınuz oturur kaşırında ol mâh
O kaşra Yûsuf olmuş kaşır aña çâh

*O ay, köşkünde yalnız oturuyor. O
köşke Yûsuf, köşk ona kuyu
olmuş.*

veya

1560 Karı ol dem kim benüm bir pād-şâhum varıdı
Sâyesinde şâhidüm zıll-ı ilâhum varıdı

*Benim, gölgesinde şah
olduğum bir padişahım,
halîfem vardı, nerde o demler?*

1564 Dün [ü] gün ayile gün Mûyî iderdi hîdmetin
Bir yüzü mîhr(i)-i mînîrüm alnı mâḫum varıdı

*Mûyî sana gece gündüz,
aylarca ve günlerce hizmet
ederdi. Ay alınlı, nurlu bir
güneşim vardı.*

beyitleri bile Mûyî'nin yeteneğine, dil ve mazmunları ustaca kullandığına dair kanaatler belirtmeye yeterlidir. Diğer taraftan eserin şerhi için anahtar kelime ister mecazî aşk, isterse tasavvuf olsun veya Divan şiirinde dilin soyut olduğuna dair kabullerden hareket edilsin Fars Edebiyatının da bu yapıda kuvvetli etkilerinin olduğunu belirterek eserin ancak Romalı yasa kurucu *Solon*'un düşünceleri açısından değerlendirilebileceğini kaydetmek istiyoruz. Şüphesiz aynı anlayış, *İlâhinâme*'den¹⁸ *Bostân*'a,¹⁹ *Kâbüsnâme*'den²⁰ *Tuḫfetü'l-Uşşâk*'a²¹ kadar tasavvufî ve eğitici kimliğiyle dikte edilmiş bir çok eserde olduğu gibi mecazî aşk nitelikli ve ayrı bir yazı konusu olabilecek kadar sayısız daha nice eserde de görülebilecek nitelikte bir tür anlayış haline gelmiştir. Hatta şehrengizler ve bahnameler artık bu çarpık anlayışı temsil eden türlerdir. Çoğunlukla içi boş veya İsrailiyyat menşeli dinî

¹⁷ (ḫased)

¹⁸ Ferideddin-i Attar, *İlâhiname*, (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul, 1993, s. 149-151; 243-245.

¹⁹ Şeyh Sâdî-i Şîrâzî, *Bostan ve Gülîstan*, (Bostan), (Çev. Kılıslı Rifat Bilge), Konya, 1987, s. 247-250.

²⁰ Keykavus, *Kabusname*, (Çev. Mercimek Ahmet, Haz. Orhan Şaik Gökyay), İstanbul, 1966, s. 113.

²¹ Gelibolulu Mustafa Ali, *Tuḫfetü'l-Uşşâk* (Haz. İ. Hakkı Aksoyak), İstanbul, 2003, s. 85-86, 256-259.

terimlerle bir din, felsefî düşüncelerle yapılanmış bir mektebi de tasavvuf olarak düşünmenin yanıltıcılığı kadar, mazmunlara dökülmüş veya alegorik hale getirilmiş anlatımları da sosyal hayata emsal teşkil etmez sanmak Klâsik edebiyat teorisi için hep yanılı olacaktır kanaatindeyiz.

ABSTRACT

Nâlân u Handân, is a reminiscence of Mûyî in the form of (mathnavi)mesnevi. There are not no information about the work and its poet in the literature. We aimed to introduce this work that we have able to found only one copy present to date and we tried to evaluate the value of this work on the tradition of the Classical Turkish Literature. It is written in XVI th century and is important on re-evaluation of language and thought philosophy of Divan Literature and bringing up the relation between literature and social life.